

УДК 33.339.9

В. С. ТКАЧЕНКО

ВИКОРИСТАННЯ РЕЙТИНГОВИХ МОДЕЛЕЙ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОЇ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

Проаналізовано найвідоміші міжнародні рейтингові моделі, що характеризують різні аспекти діяльності національних економік на світовому ринку. Надано рекомендації щодо використання рейтингових оцінок кожної з моделей для розроблення стратегії зовнішньоекономічних відносин України.

The analysis of the most popular international ratings models, characterizing the different aspects of activity of national economies in the world market is conducted in the article. Recommendations on application of ratings estimations to each of models for development of strategy of external economic relations of Ukraine are presented in the article.

Останнім часом з'являється більше інформації про ранжирування країн світу на основі індексів, що оцінюють конкурентоспроможність національних економік у системі світового господарства, бізнес-клімат, рівень економічної свободи, якість і ефективність державного управління, рівень людського потенціалу, потенціал зовнішніх позик, рівень корумпованості тощо.

Як зазначає О. Сидоренко, “рейтинг та індекси стають своєрідною призмою, через яку світове співтовариство оцінює Україну” [4]. К. Шваб, засновник і директор Всесвітнього економічного форуму, зазначає: “...подібні оцінки і висновки пропонують керівникам урядів і бізнес-лідерам побачити формування успішної економічної політики і проведення інституційних реформ” [2]. Тому сьогодні, у період активного розгортання глобалізаційних процесів, в умовах необхідності скорішого формування державної стратегії зовнішньоекономічних відносин (далі – ЗЕВ) і розроблення заходів із захисту національного виробництва, розуміння можливості подібних аналітичних оцінок є вкрай актуальним.

Основними завданнями цього дослідження є такі: а) експрес-аналіз найпопулярніших рейтингових моделей, що характеризують різні аспекти діяльності національних економік на міжнародному ринку; б) рекомендації із застосування оцінок кожної з проаналізованих моделей для розроблення ЗЕВ.

Державне управління економікою, вдосконалення системи індикаторів для управління інноваційним розвитком економіки, а також розроблення системи показників науково-технічної конкурентоспроможності досліджували О. Сидоренко, В. Денисюк, Л. Черваньов, О. Жилинська [1; 4; 5]. Але існує недостатньо робіт вітчизняних дослідників, присвячених можливостям рейтингових оцінок і комплексному огляду моделей, що існують.

Стисло проаналізуємо найпопулярніші моделі оцінювання зовнішньоекономічної конкурентоспроможності національної економіки, розроблення стратегії ЗЕВ нашої держави за такою схемою:

- 1) назва, автори і цільове призначення моделі;
- 2) зміст і структура вимірюваних показників;
- 3) методологія вимірювання;
- 4) переваги моделі;
- 5) недоліки;
- 6) остання оцінка України за цим рейтингом.

1. Індекс перспективної конкурентоспроможності GCI (Growth Competitiveness Index).

GCI уперше розроблений у 1986 р. Всесвітнім економічним форумом (ВЕФ), мета діяльності якого – покращання стану світової економіки. Замінив попередній Індекс. Вимірює “здоров’я” економіки і перспективи зростання в середньостроковому періоді – на найближчі п’ять років [4].

У 2007 р. ВЕФ якісно змінив методологію визначення глобальної конкурентоспроможності. Для розрахунку GCI застосовують 90 показників (до 2007 р. – 35), поєднаних у дев’ять факторів: оцінка державних і суспільних інститутів; оцінка інфраструктури, макроекономіки; оцінка охорони здоров’я, шкільної освіти; вищої освіти і професійної підготовки; ефективність ринків; інноваційні показники; розвиток бізнес-процесів; інновації.

GCI – синтетичний показник, одна третина якого – статистичні дані, дві третини – експертні оцінки.

Основною перевагою GCI є “м’яка методологія” – індекс завдяки великому відсотку експертних оцінок дозволяє оцінювати й аналізувати більше країн, включаючи навіть ті, за якими немає статистики або вона відсутня.

Основний недолік індексу – недостатня об’єктивність, яка є наслідком високої частки експертних оцінок.

2. Індекс ділової конкурентоспроможності, BCI (Business Competitiveness Index).

Показник відбиває мікроекономічні умови, що визначають рівень виробництва і ефективність компаній і галузей. Розробники – М. Портер і група вчених ВЕФ. Індекс BCI оцінює бізнес-клімат країни за двома напрямками: стратегія управління найбільшими національними компаніями та умови для підприємницької діяльності. BCI оцінює макроекономічний стан, якість роботи суспільних інститутів, роль технологічного сектора і готовність економіки країни сприймати і розробляти нові технології.

Головна характеристика – дедуктивна й евристична природа. Ця модель важка для тестування, але може розглядатися як можливість розроблення інституційної макромоделі, що включає декілька теорій економіки й управління.

Деякі дослідники [3] стверджують, що технологічний індекс не може бути універсальним показником, вплив нових технологій на економічне зростання залежить від стадії розвитку національної економіки, і це є основним недоліком індексу.

Застосовується така методологія: для розрахунку індексів усіх країн, обраних для ранжування, їх групують залежно від рівня їхнього розвитку, за моделлю стадій

розвитку економіки за М. Портером. Перша група – країни “факторної” стадії розвитку економіки. Вона вкрай чутлива до світових економічних циклів, коливань світових цін і курсів валют. Для конкурентоспроможності їм необхідне макроекономічне середовище, інститути, що чесно функціонують, здорова і грамотна робоча сила. Друга група – країни інвестиційної стадії, коли ефективність виробництва стандартних продуктів і послуг стає головним джерелом конкурентних переваг. Економіка чутлива до фінансових криз і зовнішніх галузевих коливань попиту. Третя група – країни інноваційної стадії, коли ключовим джерелом конкурентних переваг є здатність виробляти первинні інновації та продукти на їхній основі на рівні передового світового рівня. Економіка стійка до зовнішніх потрясінь, переважає доля послуг [6].

Для України наведені індекси ВЕФ до 2007 р. були єдиними рейтингами, за якими оцінювалася її конкурентоспроможність. У 2007 р. за GCI Україна на 73-му, за VCI – на 81-му місцях.

3. Рейтинг конкурентоспроможності IMD.

IMD складається Центром з вивчення конкурентоспроможності Міжнародного інституту розвитку менеджменту (IMD) в Лозанні щорічно з 1989 р. Мета складання рейтингу – комплексна оцінка міжнародної конкурентоспроможності національних економік.

У 2007 р. під час складання рейтингу IMD використовував інформацію понад 50 всесвітньо відомих дослідних інститутів і оцінював на основі 323 критеріїв: 79 – характеризують рівень розвитку економіки (макроекономічна ситуація, торговельна політика, політика у сфері зайнятості й цінова політика); 72 – характеризують ефективність державної політики (вплив урядових рішень на фінансовий сектор, фіскальну політику, розвиток інститутів, законодавство, що регулює підприємницьку діяльність); 71 – характеризує ефективність бізнесу, ринку праці й менеджменту; 101 – характеризує рівень інфраструктури, технологічного розвитку, науки, освіти, охорони здоров'я й навколишнього середовища.

Методологія рейтингу “жорстка”: дві третини офіційної статистики, третина – оцінка експертів.

Недоліки випливають з методології збору даних – це консервативність і статичність.

Переваги зумовлені також методологією – це відносно висока об'єктивність і сталість оцінок.

У 2007 р. Міжнародний інститут розвитку управління включив Україну до переліку країн, що ранжують. І серед 55 держав вона посіла 46-ту позицію. У Чилі – 26-те, Індії – 27-ме, Литви – 31-ше, Болгарії – 41-ше, Росії – 43-тє, Румунії – 44-тє місця.

4. Індекс економічної свободи, The Heritage Foundation & The Wall Street Journal.

Із 1995 р. The Heritage Foundation разом із журналом The Wall Street Journal щорічно складають індекс економічної свободи, який демонструє, наскільки економіка тієї чи іншої країни відповідає ліберальним принципам. Автори рейтингу стверджують, що лібералізація економіки спричиняє усіляке зростання, і рейтинг це підтверджує: ступінь економічної свободи більш-менш збігається з добробутом, високим рівнем стану нації.

Індекс оцінює країни за такими 10 категоріями економічної свободи: регуляторна політика (ступінь свободи відносно процедур, пов'язаних із відкриттям, закриттям і функціонуванням виробництва відповідно до національного законодавства); торговельна політика (ступінь свободи, пов'язаний з отриманням ліцензій і дозволів на експортні та імпорتنі операції, тарифи і жорсткість регуляторних санітарних норм); фіскальна політика (ступінь податкового тягаря); втручання держави (ступінь навантаження на бюджет витрат уряду, частка державного сектора і втручання держави в політику приватних підприємств); монетарна політика (заходи, спрямовані на підтримку цінової стабільності); інвестиційна політика (ступінь свободи вкладання інвестицій у такі сектори, як засоби масової інформації, енергетика, військово-промисловий комплекс, виробництво спирту); фінансова політика (ступінь розвитку фінансової системи і органів регулювання); права власності (ступінь захищеності прав власності); розповсюдження корупції (ступінь розповсюдження корупції на основі даних “Індекс сприйняття корупції”); політика у сфері праці (ступінь свободи наймання і звільнення співробітників компаній, а також взаємозв'язок виробництва праці із заробітною платню).

Цей індекс вимірюється у відсотках від 0 до 100, де мінімальному значенню відповідає найнижчий ступінь економічної свободи. Країни згруповано у п'ять категорій: “вільні” з індексом від 80 до 100; “в основному, вільні” – 70,0...79,9; “відносно вільні” – 60,0...69,9; “в основному, невольні” – 50,0...59,9; “депресивні” – з індексом 0,0...49,9.

Недоліки – складність в урахуванні соціальної, культурної, політичної специфіки, стадії розвитку економіки й актуальності для неї ліберальних форм, що не завжди робить оцінку за цієї тематикою об'єктивною.

Переваги – використання безперервної шкали оцінок з розбивкою на групові діапазони; чіткість і закріплення діапазонів груп.

У 2007 р. до списку було включено 161 країну світу. Середній світовий індекс складав 60,6, європейський – 67,5. Україна отримала 53,3 і була віднесена до категорії країн “в основному невольні”, посівши 125-те місце, у 2006 р. Україна посідала 99-ту позицію серед 157 країн світу (індекс 55,55).

5. HDI, Індекс людського розвитку, ООН.

HDI розроблений у 1990 р. пакистанським економістом М. Хаком і подається ООН у щорічних звітах з 1993 р. Застосовується для порівняльної характеристики досягнень різних країн у наділenni своїх громадян можливостями прожити довге і здорове життя, отримати добру освіту і забезпечити належний рівень доходів для себе і своєї родини.

HDI – комплексний показник, основними складовими якого є індекс бажаної тривалості життя, що відбиває тривалість життя від народження, індекс освіти, ВВП, заснований на показникові ВВП на душу населення.

В основі методології – об'єктивні статистичні показники. Експертні опитування не використовуються. Головна особливість рейтингу HDI – у центрі вивчення знаходиться людина в кожній окремій країні.

Аналізу HDI недостатньо для повної оцінки прогресу в галузі людського розвитку, необхідно враховувати такі показники, як рівень участі населення в управлінні державою, рівень бідності й нерівності, ступінь маргіналізації окремих груп населення. Ще один недолік – неактуальність даних.

Основні переваги – рейтинг є єдиним у своєму роді, тому дані, отримані під час складання індексу HDI, користуються попитом в агентствах, в експертів, у бізнес-колах, допомагаючи відстежувати тенденції зміни рівня життя в тій чи іншій країні, можливу інвестиційну привабливість у споживчій сфері та довгострокову інвестиційну привабливість у сфері розвитку людського капіталу.

У 2006 р. Україна з індексом 0,774 посідала 77-му рейтингову позицію серед 177 країн світу, як середній світовий індекс складав 0,741, а в країн із високим рівнем розвитку – 0,923.

6. Всесвітні індикатори державного управління, група Всесвітнього банку.

Розраховуються Всесвітнім банком для визначення ефективності державного управління національною економікою, стилів і якості державного управління в 212 країнах. Основні фактори для аналізу: свобода вибору і підзвітність волі виборців, політична стабільність, ефективність уряду, регуляторної політики, верховенство закону і контроль над корупцією.

Моніторинг проводився з 1996 по 2006 рр. Кожна країна оцінюється виходячи з максимально можливих 100 пунктів.

Індикатори не є зведеною характеристикою. За кожним із названих показників складається власний рейтинг країни.

Недолік – неможливість отримання кінцевого зведеного показника, який характеризує ефективність управління економіки країни.

Перевага – моніторинговий характер індикаторів, який дозволяє оцінювати тенденції за кожним індикатором і прогнозувати їхню поведінку, розробляти конкретні заходи зі зміни ситуації.

За вказаними індикаторами Україна отримала такі результати: підзвітність волі виборців – 40 зі 100, політична стабільність – 32, ефективність уряду – 40, ефективність регуляторної політики – 47, верховенство закону – 35, контроль над корупцією – 34 зі 100.

7. Індекс глобалізації, А.Т. Kearney & Foreign Policy.

Щорічно складається рейтинговою компанією А.Т. Kearney та журналом Foreign Policy на основі 14 показників економічної, політичної, технологічної та соціальної інтеграції в різних країнах світу.

Будується на показниках, що зведені в чотири блоки: економічна інтеграція (обсяги міжнародної торгівлі, прямих іноземних інвестицій, дохід від інвестицій); персональні міжнародні контакти (дані про міжнародні поїздки і туризм, кількість міжнародних телефонних переговорів); розвиток глобальних технологій (кількість інтернет-провайдерів, користувачів Інтернету); участь у глобальних політичних процесах (кількість міжнародних організацій і місій ООН, в яких країна бере участь, кількість іноземних дипломатичних представництв).

В основі розраховуваних показників – лише об'єктивні кількісні дані, без експертних думок. Розраховуються як приватні, так і агреговані показники за блоками та кінцевий комплексний індекс.

Недоліки – деякі експерти критикують набір показників, використовуваних для розрахунку індексу, як недостатньо інформативний чи, навпаки, надмірний за деякими блоками.

Переваги – можливість аналізу комплексного і приватних показників, що дає розуміння не лише зміни ступеня глобалізації економіки тієї чи іншої країни, але і

можливість вивчення причин таких змін, розуміння, за рахунок чого в державі складається та чи інша ефективність глобалізаційних процесів.

У 2007 р. до рейтингу було включено 72 країни світу, на території яких мешкає близько 90 % населення планети, економіка яких охоплює понад 90 % світового потенціалу. Україна посіла 43-тє місце, погіршивши свій попередній потенціал на чотири позиції.

Вважаємо за потрібне відобразити можливості застосування оцінок за кожною моделлю для розроблення стратегії зовнішньоекономічних відносин України (таблиця).

Дослідження має здебільшого оглядовий характер. Дані, отримані в ході аналізу міжнародних рейтингових моделей, що існують, будуть використані для опрацювання рейтингової моделі, яка використовуватиметься на мезорівні (оцінка конкурентоспроможності галузей національного виробництва) і дозволить опрацювати практично застосовний для економіки України варіант стратегії ЗЕВ. Також результати цієї роботи можуть бути використані іншими аналітиками, які вивчають цю проблематику, як узагальнена і тематично сконцентрована висхідна інформація в пошукових дослідженнях.

Таблиця

Застосування рейтингів країн для розроблення стратегії ЗЕВ

<i>Модель</i>	<i>Можливість використання у стратегії ЗЕВ</i>
1. Індекс перспективної конкурентоспроможності GCI, Growth Competitiveness Index	Стартова оцінка найпроблемніших галузей і факторів у формуванні національного бізнес-середовища. Визначення основних напрямків роботи – за блоками
2. Індекс ділової конкурентоспроможності BCI, Business Competitiveness Index	Можливість використання чітких кількісних показників, отриманих незалежними експертами, для розроблення критеріїв конкурентоспроможності галузей національного виробництва на світовому ринку. Висхідна точка для ранжування пріоритетності розвитку і захисту галузей національного виробництва
3. Рейтинг конкурентоспроможності IMD	Окремі кількісні показники можна інтегрувати в систему оцінки ефективності реалізації стратегії урядами і міністерствами, як це робиться протягом багатьох років у низці країн, таких як Фінляндія, Сингапур або Казахстан
4. Індекс економічної свободи, The Heritage Foundation & The Wall Street Journal	Дослідити досвід країн, які очолюють рейтинг, для розроблення конкретних заходів у складі стратегії ЗЕВ
5. HDI, Індекс людського розвитку, ООН	Оцінка інвестиційної привабливості (один із критеріїв зовнішньоекономічної конкурентоспроможності країни) у споживчій сфері і довгострокової інвестиційної привабливості у сфері розвитку людського капіталу
6. Всесвітні індикатори державного управління, група Всесвітнього банку	Розроблення й моніторинг ефективності тактичних заходів із реалізації стратегії ЗЕВ (кожний індикатор може використовуватися як окремий індекс)
7. Індекс глобалізації, A. T. Kearney & Foreign Policy	Розрахування загроз і можливостей економічного і неекономічного характеру, викликаних активізацією глобалізаційних процесів, від реалізації стратегії ЗЕВ (наприклад, використання низки критеріїв для оцінювання ефекту від вступу країни до ВТО)

Література:

1. Денисюк В. А. Щодо вдосконалення системи індикаторів для управління інноваційним розвитком / В. А. Денисюк // Економіст. – 2004. – № 6. – С. 55.
2. Загоруйко Ю. Теряем даже то, чего не имеем / Ю. Загоруйко // Зеркало недели. – 2006. – 38 (617). – 7 – 13 окт.
3. Оценка конкурентоспособности экономики России: отраслевой и кластерный анализ : док. экспертной группы Комитета Рос. союза промышленников и предпринимателей (работодателей) по пром. политике и конкурентоспособности. – М., 2005.
4. Сидоренко О. США, Швейцария и Дания возглавили рейтинг ВЭФ по индексу глобальной конкурентоспособности / О. Сидоренко // Зеркало недели. – 2007. – № 42 (671). – 11 – 18 нояб.
5. Черваньов Л. Науково-технічна конкурентоспроможність країни: підходи до визначення / Л. Черваньов, О. Жилінська // Наука та наукознавство. – 2006. – № 1. – С. 15.
6. Porter M E. The Competitive Advantage of Nations / Michael E. Porter. – N.-Y. : Free Press, 1998. – 896 с.

Надійшла до редколегії 24.04.2008 р.